

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

**SOFIA UNIVERSITY
ST. KLIMENT OHRIDSKI**

**ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „КЛАСИЧЕСКИ ИЗТОК“
СПЕЦИАЛНОСТ „АРМЕНИСТИКА И КАВКАЗОЛОГИЯ“**

**ПОЛИТИЧЕСКИ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ
ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ И РЕПУБЛИКА АРМЕНИЯ
(1918-1925 г.)**

(по документи, съхранени в българските архиви и арменската преса)

АВТОРЕФЕРАТ

на ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ –

в направление 2.1. Филология, докторска програма „Литература на народите от
Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия –
(Арменско обществознание)

Докторант:
Еожени Кеворк Сакъз

СОФИЯ, 2025

I. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Обект и предмет на изследването

Обект на настоящото изследване са политическите и дипломатическите отношения между Царство България и Република Армения в периода 1918 – 1925 г., разгледани в контекста на международната обстановка след Първата световна война и динамиката на регионалната политика на Балканите и Кавказ.

Предмет на изследването са конкретните дипломатически действия, инициативи и институционални контакти между двете държави, включително ролята на арменската общност в България като активен инициатор в този процес. Анализът се базира на издаваната в страната арменска периодика и документи, съхранявани в българските архиви, които осветляват механизмите, предизвикателствата и постиженията в изграждането на официалните двустранни отношения.

2. Цел и задачи на изследването

Настоящото изследване има за цел да изследва и анализира политическите и дипломатическите отношения между Царство България и Република Армения в периода 1918 – 1925 г., въз основа на арменската преса и съхранени документи в българските архиви. Чрез интерпретация на тези източници, изследването се стреми да осветли динамиката и съдържанието на двустранните отношения, като постави особен акцент върху инициативността на арменската страна в процеса на установяване на официални дипломатически връзки.

Целта е да се проследи как арменската общност в България, чрез своите политически и обществени структури, активно се стреми да изгради официални дипломатически институции, да представлява интересите на младата арменска държавност и да получи международно признание. Изследването разглежда дипломатическите инициативи и опити за институционализиране на отношенията, включително дейността на Арменското народно обединение и учредяването на арменско генерално консулство в България.

В тази връзка са анализирани факторите, които оказват влияние върху българо-арменските отношения: международната обстановка след Първата световна война, вътрешнополитическите процеси в двете държави и хуманитарните аспекти, свързани с арменските бежанци. По този начин изследването се стреми да допринесе за обогатяване на съществуващата историография, като постави отношенията между България и Армения в по-широкия контекст на следвоенните европейски

трансформации и търсенето на международна легитимация от страна на новосъздадената арменска държава.

За постигане на целта на настоящото изследване е необходимо да се изпълнят следните основни задачи:

- Исторически контекст и предпоставки:

- Да се проследи развитието на отношенията между българи и арменци преди и по време на Първата световна война, като се изведе значението на историческите връзки и общата съдба под османска власт.

- Да се анализира политическата и социално-икономическата ситуация в Република Армения след Първата световна война и причините, поради които арменската страна поема инициативата за установяване на дипломатически отношения с България.

- Дипломатически отношения и политическа активност:

- Да се изследва процесът на създаване на Арменското народно обединение в България, неговата роля като основен инициатор на дипломатическите връзки, и значението му за мобилизацията на арменската общност.

- Да се анализира дейността на Арменското народно обединение по отношение на изпращането на дипломатически писма, резолюции и телеграми до българските власти и Великите сили, и да се оцени ефектът от тези действия върху признаването на независимостта на Армения.

- Да се проследи откриването на Генералното консулство на Армения в София, неговите функции и причините за закриването му в контекста на променената международна обстановка.

- Международен контекст и влияние на външните фактори:

- Да се разгледа влиянието на международните фактори, включително Великите сили и Антантата, върху политическата съдба на Република Армения и как това влияе върху дипломатическите отношения с България.

- Да се изследва участието на арменската диаспора в България в международните дипломатически усилия за признаване на арменската независимост и защитата на арменските интереси.

- **Заключителна оценка и изводи:**

– Да се обобщят резултатите от изследването относно характера и динамиката на политическите и дипломатическите отношения между България и Армения в периода 1918 – 1925 г.

– Да се оцени ролята на арменската страна като инициатор в изграждането на тези отношения.

– Да се формулират изводи относно значението на тези отношения за развитието на арменската общност в България и за българската външна политика в контекста на следвоенна Европа.

3. Методи и подходи на изследването

За постигане на целите и задачите на настоящия труд е приложен комплексен и интердисциплинарен подход, който съчетава следните основни методи и методологически подходи:

- **Евристичен метод**

Използва се за издирване, натрупване и систематизиране на документи, съхранявани в българските архиви (ЦДА и други фондове) и в арменския периодичен печат, в частност вестник „Хаясдан“, които формират основата на настоящото изследване. Този метод подпомага изграждането на автентичен корпус от източници, които разкриват специфичните измерения на българо-арменските политически и дипломатически отношения през периода 1918–1925 г.

- **Исторически метод**

Приложен е за проследяване на хронологичното развитие на дипломатическите отношения между Царство България и Република Армения през разглеждания период, като отчита взаимовръзките между вътрешнополитическите и международните събития. Методът дава възможност за анализ на дипломатическите и политическите процеси в тяхната историческа последователност и контекст.

- **Анализ на документи**

Включва критическо изследване на публикации в арменската преса, както и дипломатическата кореспонденция, държавни договори, меморандуми, резолюции, протоколи, телеграми и официални писма, съхранявани в българските архиви. Чрез

този метод се извличат първични данни, които позволяват да се реконструират дипломатическите инициативи и политическите процеси.

- **Културно-исторически анализ**

Използван е за проучване на ролята на арменската общност в България, нейната социална организация и културна дейност (например вестник „Хаясдан“), както и за анализ на хуманитарната помощ и културните взаимодействия между двата народа. Този метод допринася за цялостното разбиране на културно-политическата среда, в която се формират двустранните отношения.

- **Социологически и демографски подход**

Прилага се за изследване на социалните и икономическите аспекти на българо-арменските отношения, включително миграционните потоци, социалния статус на арменските бежанци, както и механизмите за тяхното адаптиране в България. Този подход допринася за оценката на социалната база, върху която се изграждат дипломатическите връзки.

- **Международноправен анализ**

Използван е за анализ на правните документи и международните договори, които касаят установяването на дипломатически отношения и признаването на независимостта на Република Армения. Това дава възможност да се осмисли правната рамка на тези отношения.

Комбинацията от тези методи и подходи осигурява цялостно, задълбочено и многопластово изследване на българо-арменските политически и дипломатически отношения в контекста на следвоенна Европа, което е основата за постигане на поставените изследователски цели.

4. Актуалност на темата

Изследването на българо-арменските политически и дипломатически отношения в периода 1918–1925 г. е от съществено значение за разбирането на историческите процеси, които поставят основите на съвременните взаимоотношения между двете нации. Този период обхваща ключови моменти, като края на Първата световна война, обявяването на независимостта на Първата арменска република и изграждането на дипломатически връзки между България и Армения.

Особен акцент се поставя върху факта, че в тези отношения инициативата за установяване на дипломатически контакти е дошла основно от арменската страна,

която активно търси международно признание и подкрепа в сложния контекст на следвоенна Европа. Тази особеност прави разглеждането на българо-арменските отношения още по-интересно и важно, като разкрива ролята на диаспората, бежанските въпроси и хуманитарната помощ като фактори за изграждане на дипломатическо представителство.

Актуалността на темата се подсилва от съвременния контекст на международните отношения, в който историческите анализи служат като ценен ориентир за дипломати и политици. В глобализирания свят, където дипломатическите и културните връзки играят все по-важна роля, подобни изследвания допринасят за разширяване на разбирането за това как малките нации могат да отстояват своите интереси и да влияят върху регионалната и глобалната стабилност.

Настоящото изследване предоставя нови перспективи за съвременните дипломати и анализатори, ангажирани с укрепването на международното сътрудничество и разбирателство между България и Армения. Освен това, трудът подчертава важността на историческите документи като основен източник за реконструиране на дипломатическите отношения и поставяне на нови акценти в изучаването на международната политика на Балканите и Кавказ след Първата световна война.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран в съответствие с поставените цел и задачи. Той обхваща 250 страници, от които 211 стр. научен текст, 23 стр. приложения и 12 стр. библиография от 170 заглавия, разделени на извори и специализирана литература на български, руски, арменски, английски и френски език. Състои се от увод, обзор на литературата, три основни глави, заключение и приложения, съдържащи копия на образец на в-к „Хаясдан“, карти и архивни документи, общо 17 броя.

Увод

Уводът запознава читателя с темата на изследването, като очертава основните проблеми, свързани с дипломатическите и политическите отношения между Царство България и Първата Арменска Република в периода 1918–1925 г. В него са посочени актуалността на темата и значението ѝ в контекста на международните отношения през разглеждания период. Определени са обектът и предметът на изследването, които включват както историческите предпоставки, така и конкретните дипломатически проявления на двустранните отношения. Уводът съдържа формулирани цели и задачи, насочени към разкриването на механизмите, етапите и резултатите от тези отношения. В него са посочени също така методологичните подходи, използвани при анализа на архивните документи и материалите от арменската преса, като по този начин е създадена основа за пълноценно и задълбочено изследване на темата.

Обзор на литературата и източниците

В раздела, посветен на литературния обзор и наличните източници на изследването, вниманието е насочено към три основни групи.

Първата обхваща научни трудове и публикации, които разглеждат различни аспекти на българо-арменските връзки и взаимоотношения. В тях са анализирани историческите контакти между двата народа, културните взаимодействия, както и определени политически моменти, които поставят основата на темата.

Втората група включва кратък преглед на историята на арменския периодичен печат в България, с особен акцент върху вестник „Хаясдан“, който започва да излиза през 1915 г. и, след кратко прекъсване, възобновява издаването си в периода 1919–1925 г. Изданието е използвано като основен корпус за анализ на арменската преса поради неговата висока степен на съхраненост, периодичност и тематичен обхват. „Хаясдан“ представлява не просто средство за осведомяване, а ключов инструмент за формиране и поддържане на политическата идентичност на арменската общност в

България. Благодарение на редовните публикации, програмни текстове, обръщения и хроники, свързани с дейността на Арменското народно обединение (АНО), вестникът предоставя възможност за реконструиране на целите, структурата и институционалната динамика на организацията. Така „Хаясдан“ се утвърждава като ценен първоизточник за изследване на ролята на диаспората в изграждането на българо-арменските отношения в следвоенния период.

В третата група са разгледани архивните документи, съхранявани в Централния държавен архив (ЦДА) и Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ), както и няколко документа от Националния архив на Армения. Тези документи са основна база за изследването и допринасят за задълбоченото разбиране на политическите и дипломатическите отношения между Царство България и Първата Арменска Република.

ГЛАВА I: Българо-арменските исторически връзки XVII – нач. на XX в.

Първата глава на изследването очертава дълбоките исторически корени на българо-арменските връзки, проследявайки тяхното развитие от ранното Средновековие до началото на XX век. В основата ѝ стои разбирането, че тези отношения не възникват спонтанно в началото на XX век, а стъпват върху многовековна традиция на съжителство, културен обмен, солидарност и взаимна подкрепа.

Първо се разглежда процесът на установяване и развитие на арменската диаспора в българските земи през османския период. Описани са основните вълни на преселение между VII и XI век, довели до формирането на компактни арменски общности в ключови градове като Пловдив, София, Варна и Русе. В условията на Османската империя арменската общност съумява да съхрани своята религиозна, културна и езикова идентичност, като едновременно с това се интегрира в икономическия и социален живот на местното население. Историческите връзки между българи и арменци създават основа за бъдещи политически и дипломатически контакти, които ще се активират в по-късен период.

Втората част от главата е посветена на културните взаимодействия между двата народа през XVIII и XIX век, като особен акцент се поставя върху ролята на арменските печатници и печатари за българската просвета. Арменският принос в разпространението на българска книжнина, особено чрез печатниците в Цариград, е значителен – личности като Татевос Дивитчян и Арутюн Минасян се явяват важни съратници на българските възрожденци. Тяхната дейност улеснява формирането на модерно българско национално съзнание и изгражда солидна основа за доверие и взаимопомощ между двете общности.

Третият тематичен блок е посветен на подкрепата, която арменската общност оказва на българската освободителна борба. Изследването представя конкретни прояви на съпричастност и солидарност от страна на арменски духовници, търговци, занаятчии и интелектуалци към българското революционно движение. Акцентира се върху помощта за фигури като Георги Раковски и Васил Левски, както и върху участието на арменци в Априлското въстание и Руско-турската война. Описани са случаи на дипломатическа и морална подкрепа, включително спасяване на български революционери от репресии.

Последната част от главата проследява сътрудничеството между българи и арменци в рамките на освободителните движения на двата народа в края на XIX и началото на XX век. Вследствие на арменските погроми, България се превръща в убежище за арменски бежанци, мигранти и революционери. Изследването анализира връзките между македоно-одринските комитети и арменските революционни организации, както и участието на арменската доброволческа рота в Първата балканска война на страната на българската армия. Тези събития утвърждават българо-арменското сътрудничество като символ на споделена съдба, общи идеали и дълбоко взаимно доверие.

Въз основа на представения исторически преглед могат да се изведат няколко основни изводи относно характера и значението на българо-арменските отношения до началото на XX век.

На първо място, историческите контакти между българи и арменци разкриват устойчива традиция на мирно съжителство, културен обмен и взаимно уважение. Те се коренят още в ранното Средновековие, развиват се в условията на византийска и османска власт и достигат до ново ниво на сближаване през епохата на Българското възрождение. Това историческо наследство създава предпоставки за взаимно разбирателство и сътрудничество в критични етапи от развитието на двата народа.

На второ място, арменската диаспора в българските земи се утвърждава като жизнена и добре организирана общност, която успява едновременно да съхрани своята културна и религиозна идентичност и да се интегрира пълноценно в социалната и икономическа структура на местното общество. Арменците заемат важно място в градския живот на редица български центрове, като същевременно поддържат активни връзки с арменските духовни и национални среди.

На трето място, по време на Възраждането се наблюдава активизиране на културните и интелектуалните връзки между двете общности. Арменски печатари и интелектуалци изиграват съществена роля в разпространението на българската просветителска литература, което допринася за формирането на българското национално самосъзнание. Този културен принос се допълва от конкретни прояви на солидарност в освободителната борба – помощ за революционери, подслон, логистична подкрепа и морална съпричастност.

Накрая, в края на XIX и началото на XX век отношенията между българи и арменци придобиват ново измерение на сътрудничество – съвместни действия в рамките на националноосвободителни движения и споделяне на политически идеали. Арменските бежанци и революционери намират в България сигурно убежище и активна подкрепа, а общата борба срещу потисничеството допринася за утвърждаване на взаимното доверие.

Всички тези аспекти – културни, политически, социални и идеологически – изграждат основата на едно дълбоко и многопластово взаимодействие, което ще улесни формирането на междудържавни отношения между България и Армения в началото на XX век. Така изследваният период се очертава като незаменим фон за

разбирането на по-късните дипломатически и политически контакти между двете страни.

ГЛАВА II: Армения през периода на Османско и Иранско владичество до разпада на Руската империя

Глава втора проследява съдбоносните етапи в развитието на арменската история от началото на нейното разделяне между Османската империя и Сефевидски Иран до разпадането на Руската империя в началото на XX век. В този дълъг период арменският народ се оказва под властта на различни империи, което обуславя значителни социални, културни и политически трансформации. Разделението на историческите арменски територии, узаконено с договора от Зухаб (1639 г.), поставя арменците в две различни имперски системи – османската и иранската – всяка от които оформя специфични условия за тяхното съществуване. В този контекст Арменската апостолическа църква, чрез институции като Католикоса в Ечмиадзин и Арменската патриаршия в Константинопол, изиграва водеща роля в съхранението на националната идентичност и културна цялост.

Особено внимание е отделено на дейността на Израел Ори – ранен визионер на арменското националноосвободително движение, който полага дипломатически усилия за ангажиране на европейските сили с арменската кауза. Въпреки ограничените му практически успехи, неговата дейност дава важен тласък за формирането на модерната арменска политическа мисъл. През XIX век започва поэтапното присъединяване на Източна Армения към Руската империя – процес, който коренно променя политическата география на региона. Преселението на арменци от Иран и Османската империя към новите руски територии полага основите на частично национално обединение и предоставя относителна стабилност за Източна Армения.

В този исторически контекст възниква и т.нар. Арменски въпрос – израз на стремежите на арменския народ към сигурност, културно оцеляване и политическа

еманципация. Разгледани са различните историографски интерпретации на понятието, както и неговата еволюция в международен контекст. През XIX век, под натиска на Великите сили и в рамките на общите процеси на реформизъм в Османската империя, арменската общност поставя надежди в серия от реформи, започващи с Танзимата и достигайки до Арменската национална конституция от 1863 г. Въпреки това, реформаторските инициативи се оказват неефективни, особено при управлението на султан Абдул Хамид II, а последвалите международни договори (Сан Стефано и Берлин) не водят до реални подобрения за арменците.

В края на XIX век се формират основните арменски политически партии – „Арменакан“, „Хънчакян“ и „Дашнакцутюн“, които мобилизират арменското население в борбата за автономия и защита на националните интереси. Политическата активизация се разгръща на фона на тежки репресии, включително масови кланета и терор. Опитите за международни реформи между 1895 и 1914 г. се оказват безрезултатни – обещанията на Великите сили остават неизпълнени, а последният значим проект за административна реформа през 1914 г. е провален с началото на Първата световна война.

В заключителната част на главата е представено драматичното въздействие на войната и Руската революция върху арменския народ. Арменците преживяват Геноцида от 1915 г. в Османската империя, докато в Източна Армения рухването на руската власт води до вакуум на управление и нови предизвикателства. Участието на арменски доброволци в руската армия, опитите за създаване на местно самоуправление и съпротивата срещу турската офанзива от 1918 г. показват последните отчаяни усилия на арменския народ да оцелее и съхрани своята държавност. Тези събития подготвят почвата за провъзгласяването на Първата Арменска Република – нов етап в историята, който ще бъде разгледан в следващата глава.

Разделянето на Армения между Османската империя и Иран поставя основите на вековния въпрос за самоопределението на арменците, които оттогава започват да търсят начини за освобождение от външните потисници. Възраждането на националната идентичност и зараждането на националноосвободителни движения, започвайки с първоначалните усилия на Исраел Ори, а по-късно и на други дейци, показват все по-голямото осъзнаване на арменците за необходимостта от самоопределение и независимост.

Въпросът за арменското освобождение изправя народите на Кавказ и Близкия изток пред важни исторически предизвикателства, като роля в решаването му играят не само вътрешните усилия на арменците, но и външните фактори — руската намеса и интересите на големите европейски държави. Въпреки опитите за реформи и дипломатически усилия за подобряване на положението на арменците, турското насилие и репресиите, насочени срещу арменската общност, като част от създадения по време на Османската империя "Арменски въпрос", не спират да определят съдбата на тези земи.

Създаването на арменските политически партии и революционни движения през този период, като Арменската революционна федерация (Дашнакцутюн) и други, допринася за оформянето на новата арменска национална идентичност и укрепва борбата за независимост, която ще продължи и през следващите десетилетия. Въпреки сериозните противоречия в тези организации и разногласия по въпросите на стратегията, основната цел на арменците остава ясна: да освободят родината си от чуждо владичество и да осигурят социална, политическа и икономическа стабилност.

Процесите, започнати през 19-ти век, се усилват и през Първата световна война, когато арменците се оказват не само участници в основните геополитически събития, но и жертви на жестоките политически игри на Османската и Руската империи. Разпадът на втората в резултат на революциите през 1917 г. променя

обстановката, но за арменците на Кавказ и в Западна Армения новото предизвикателство остава: да защитят физическото си съществуване, своите права, да създадат нови държавни форми и да постигнат пълна независимост.

ГЛАВА III: Политически и дипломатически отношения между България и Армения (1918-1925 г.)

Третата глава е посветена на развитието на политическите и дипломатическите отношения между Царство България и Първата Арменска Република в периода 1918 – 1925 г. Това е период на сериозни политически трансформации и за двете държави – на фона на разпадащите се империи, установяването на нови политически субекти и борбата за международно признание. Армения се стреми да се утвърди като независима държава след обявяването на своята република през май 1918 г., докато България, преживяла поражението в Първата световна война, се намира в дипломатическа изолация и търси нови възможности за регионално сътрудничество. В този контекст между двете страни се зараждат първите опити за изграждане на официални дипломатически връзки.

Внимание е отделено на първоначалните политически контакти, започнали още през юни 1918 г., когато арменското правителство официално уведомява българските власти за своята независимост. Проследени са усилията на арменските представители да ангажират България с хуманитарната и политическата кауза на младата република, както и внимателната и балансирана реакция на българската страна, стремяща се да съчетае съюзническите си ангажименти с чувствителността към съдбата на арменския народ. Особено внимание е отделено на подготовката за Цариградската конференция през 1918 г., по време на която българската дипломация анализира стратегическото значение на Армения, възлагайки на Задиг Ханзадян съставянето на доклад, в който са обобщени географските, военните и икономическите характеристики на страната.

Акцент в анализа е поставен върху ролята на арменската общност в България и създаването на Арменското народно обединение (АНО), което играе ролята на парадипломатическа структура в годините, когато Армения няма официално представителство в страната. Чрез дейността на АНО и издавания от него вестник „Хаясдан“ се създават канали за комуникация между арменската диаспора, българските институции и международните съюзници. Организацията участва активно в координирането на хуманитарна помощ, представителството на арменските интереси и изграждането на позитивен обществен и политически образ на Армения в българския контекст.

През 1921 г., вече след падането на Първата Арменска Република и включването ѝ в състава на Съветска Русия, в София е открито генерално консулство на Армения. Този парадоксален акт се обяснява с нуждите на многобройната арменска общност в България, както и с желанието на българската страна да продължи установените връзки. Назначаването на търговеца Агоп Мавян за почетен генерален консул е одобрено бързо от българските власти, които изтъкват неговата добра репутация, българофилски настроения и предишен опит като ирански дипломатически представител. Консулството функционира до 1925 г., като изпълнява важни административни, правни и социални функции.

Анализът на този период показва, че въпреки краткото си съществуване, Първата Арменска Република успява да изгради значими дипломатически канали с България. Това е резултат от съчетанието на активна арменска дипломация, стратегически интереси от страна на България и подкрепата на добре организираната арменска диаспора. Арменската страна демонстрира постоянство в стремежа си към международна легитимация, а българската страна откликва положително, водена както от съпричастност към арменската трагедия, така и от стремеж към нови геополитически и търговски хоризонти в условията на следвоенна нестабилност.

Дипломатическите отношения между двете държави в периода 1918–1925 г. разкриват едно съдържателно и прагматично сътрудничество, в което политическите цели се преплитат с хуманитарните измерения. Въпреки прекъсването им след съветизацията на Армения, тези връзки остават пример за солидарност, политическа прозорливост и взаимна подкрепа между два народа, преживели едновременно национални катастрофи и надежда за ново начало.

Периодът 1918–1925 г. бележи ключов момент в развитието на българо-арменските отношения, когато въпреки сложната международна обстановка и нестабилността в региона се правят последователни стъпки към изграждането на официална дипломатическа връзка между двете държави. На този процес особено активно съдействие оказва арменската страна, както чрез институционалната дейност на Първата Арменска Република, така и чрез активната роля на арменската диаспора в България, организирана около Арменското народно обединение.

Установяването на дипломатически отношения, формализирано с откриването на арменско генерално консулство в София през 1921 г., е резултат както на политически стремежи, така и на конкретни икономически съображения. За Армения, млада и уязвима държава, търсеца международно признание и подкрепа, България се явява надежден партньор и съмишленик, способен да осигури дипломатически канал към Европа и Балканите. За България, от своя страна, сътрудничеството с Армения е възможност да разшири търговските си хоризонти и да търси излаз към Кавказ и Близкия изток – особено в контекста на Севърския договор, който предвижда стратегически достъп на Армения до Черно море. Тези отношения се вписват в по-широкия стремеж на страната да излезе от икономическата изолация и да преодолее последиците от следвоенната криза.

От българска страна се наблюдава последователна подкрепа за арменската кауза, както на ниво външнополитически жестове, така и в сферата на хуманитарната политика. Българските власти не само реагират положително на арменските

дипломатически инициативи, но и осигуряват правна и социална рамка за интеграция на арменските бежанци. Това създава атмосфера на доверие и взаимност, в която арменската страна вижда не просто временна подкрепа, а дългосрочно партньорство, основано на исторически свързаности и културна близост.

Въпреки положените усилия, съветизацията на Армения и променената международна конюнктура водят до постепенно прекъсване на официалните отношения. Закриването на арменското консулство в София през 1925 г. символизира края на един кратък, но важен етап в историята на двустранните връзки. Въпреки това постигнатият диалог и изградените връзки през този период остават значими – като свидетелство за споделени интереси, политическа далновидност и солидарност между два народа, преминали през сходни исторически изпитания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Историята на Първата Арменска Република (1918–1920), дълго време пренебрегвана в научния и обществен дискурс, днес придобива все по-голямо значение както в арменската историография, така и в рамките на международните изследвания, свързани с Източна Европа и Кавказ. Тази република възниква в условията на драматичен исторически преход – след разпадането на Руската империя, в условията на гражданска война, международна интервенция и последиците от геноцида над арменците през 1915 г. Създадена официално на 28 май 1918 г., Първата Арменска Република възниква като последна надежда за политическо оцеляване на арменския народ, изправен пред физическо унищожение и политическа изолация. Републиката се сблъсква с множество вътрешни и външни предизвикателства – териториални спорове, глад, болести, бежански кризи и военни конфликти с всички съседни държави. Въпреки своя кратък живот, тя полага усилия за изграждане на модерна държавност, установяване на международно признание и отстояване на правата на арменския народ на глобалната сцена.

От своя страна, Царство България се намира в сходно уязвимо положение – страната е загубила Първата световна война, преживява политическа нестабилност, дипломатическа изолация и сериозна икономическа криза. Въпреки това, в началото на XX век, двете държави правят опит да изградят официални дипломатически отношения, мотивирани както от геополитическа целесъобразност, така и от историческа симпатия и общи интереси в региона.

Настоящото изследване е опит за осветляване на този процес, като насочи фокуса върху слабо проучената проблематика на политическите и дипломатическите отношения между Първата Арменска Република и Царство България в периода 1918–1925 г. Въз основа на богат архивен материал и периодичния печат, особено на арменската преса в България – най-вече вестник „Хаясдан“, орган на партията „Дашнакцутюн“ и по-късно на Арменското народно обединение, бяха реконструирани ключови моменти от изграждането на двустранните връзки, при които особена роля изиграва арменската диаспора. Вестникът не само документира текущите събития, но и отразява политическите позиции на диаспората, допринася за нейното вътрешно консолидиране и я информира относно решенията и действията на Арменското народно обединение. По този начин „Хаясдан“ изпълнява важна функция за мобилизацията на общността, съхранението на националното съзнание в условията на криза и се превръща в ценен извор за изследване на обществените настроения и политическите инициативи на арменците в България през разглеждания период.

От изследването става ясно, че арменската общност в България не е пасивен обект на политиката, а активно участва в процесите на изграждане на междудържавни отношения. Чрез създаването на Арменското народно обединение (АНО) българските арменци успяват да институционализират своето представителство и да го превърнат в ефективен политически посредник между Ереван, София и международната общност. Тази инициатива е особено значима в условията на политическа нестабилност, когато липсата на стабилни дипломатическа мисия поставя диаспората в позиция на посредник и говорител на арменската кауза. До

учредяването на арменското генерално консулство в София през 1921 г., именно АНО поддържа официална дипломатическа кореспонденция с българската държава, изпълнявайки ролята на временно представителство на арменските интереси. След откриването на консулството, тези функции преминават под неговата юрисдикция, което бележи нов етап в развитието на двустранните отношения.

Важно е да се подчертае, че България признава независимостта на Армения преди падането на републиката под съветска власт, докато откриването на консулството в София се случва вече след включването на страната в състава на Съветска Русия. Този парадокс отразява едновременно бързината на дипломатическите процеси и драматичната нестабилност на епохата.

Документалните доказателства, съхранени в Централния държавен архив на България, ясно показват, че българската държава възприема арменската дипломатическа активност с умерено позитивно отношение. Макар официалните контакти да остават в рамките на ограничена дипломатическа форма, България фактически признава независимостта на Армения чрез откриването на арменско генерално консулство в София и поддържа дипломатическа кореспонденция с представителите на АНО. Това демонстрира прагматичната ориентация на българската външна политика в следвоенния период – търсене на нови съюзи и търговски партньорства в контекста на икономическа изолация и международна несигурност.

Политическите отношения между България и Армения в този период не се ограничават само до формален обмен на дипломатическа кореспонденция. Те са израз на по-дълбок политически интерес от страна и на двете държави. За Армения, намираща се в борба за международно признание и териториално оцеляване, подкрепата от страна на България представлява важен дипломатически капитал. Българската страна проявява интерес към потенциалните търговски и политически възможности от сътрудничеството с Армения, особено в контекста на Севърския договор, който предвижда стратегически достъп на Армения до Черно море. В този смисъл арменската държава се възприема като потенциален търговски коридор и

свързващо звено с Кавказ и Близкия изток. В същото време, България съзнава ограничените възможности на нововъзникналата република и подхожда предпазливо към изграждането на дългосрочни ангажименти.

Изследването потвърди, че дипломатическите отношения между Армения и България не се изчерпват с официалните ноти и консулски мисии. Те се развиват в широка плоскост от неформални и полудипломатически взаимодействия, включително културни и хуманитарни инициативи. Арменската преса в България играе важна роля не само като информационен канал, но и като инструмент за вътрешна мобилизация и външнополитически натиск. АНО от своя страна поема функции, присъщи на временно легитимиран представителен орган, включително издаване на документи за пътуване и паспорти – акт, който свидетелства за мълчаливо институционално признание от страна на българската администрация и съюзническите власти.

Не бива да се пренебрегва и емоционалното измерение на българо-арменските отношения. В писмата и резолюциите, адресирани до българското правителство, ясно личи надеждата, че България ще се превърне в опора и защитник на Арменския въпрос. От своя страна, България, която също преживява политически и икономически трусове, проявява определена симпатия към каузата на малката кавказка държава, дори и в условията на съдържана дипломатическа активност.

В обобщение, изследването показва, че въпреки ограничените ресурси и сложната международна обстановка, между Царство България и Първата Арменска Република се изграждат отношения, основани на взаимно уважение, историческа близост и политическа целесъобразност. Те не постигат устойчивост поради геополитически причини, но остават като ценен исторически прецедент и пример за това как диаспората може да играе стратегическа роля в двустранната дипломация.

Представените изводи потвърждават необходимостта от нова перспектива в изследването на дипломатическите отношения на малките държави в преходни периоди, при която ролята на неформалните участници, като диаспорни организации и местни общности, заема централно място.

В този смисъл, настоящото изследване предлага не само реконструкция на конкретна епоха от българо-арменските отношения, но и модел за по-широко осмисляне на външната политика като колективен процес, в който институции, общности и личности участват равнопоставено в изграждането на международна легитимност и сътрудничество.

Това изследване не поставя точка, а отваря възможности за нови проучвания. Те биха могли да обхванат неизследваните документи в чуждестранните архиви и да анализират икономическото измерение на двустранните отношения.

В заключение, настоящото изследване не само възстановява една слабо позната глава от историята на българо-арменските отношения, но и предлага по-широк поглед към ролята на малките държави и диаспорни общности в контекста на международната дипломация в началото на ХХ век. То показва, че дори в периоди на политическа уязвимост и геополитическа турбулентност, усилията за изграждане на партньорства, основани на взаимно уважение и историческа близост, могат да оставят трайна следа в колективната памет. Изучаването на тези процеси има значение не само за разбирането на миналото, но и за осмислянето на съвременните предизвикателства пред международните отношения и мястото на историческата памет в тях.

III. ПРИНОСНИ МОМЕНТИ

Настоящото изследване върху българо-арменските политически и дипломатически отношения в периода 1918–1925 г. притежава следните основни приноси:

1. Въвеждане в научен оборот на нов архивен материал

Трудът използва и представя за първи път систематизирано значителен обем документи от българските архиви, които досега не са изследвани и осветлени. Това позволява по-задълбочено и цялостно разбиране на двустранните отношения между Царство България и Република Армения през разглеждания период.

2. Анализ на арменската преса в България и приносът на вестник „Хаясдан“

За първи път в научното изследване арменската периодика в България, и в частност вестник „Хаясдан“, е използвана последователно и задълбочено като основен извор за реконструиране на историческите процеси. От проучването става ясно, че именно чрез страниците на този вестник се документират и анализират дейността на Арменското народно обединение, включително неговите дипломатически инициативи, вътрешна организация и обществена роля. Вестникът се разглежда не само като медиен орган, но и като важен инструмент за вътрешна мобилизация на диаспората и политическо представителство в условията на отсъствие на официална арменска дипломатическа мисия. Така „Хаясдан“ се утвърждава като ключов извор за реконструиране на процесите на институционализация на арменската общност и изграждането на двустранни връзки с българската държава.

3. Първо цялостно изследване на темата

Изследването представлява първият цялостен академичен опит да бъдат разгледани системно политическите и дипломатическите отношения между двете държави в периода 1918–1925 г. Това включва анализ на дипломатическите инициативи, институционалните форми на сътрудничество и ролята на арменската общност в България.

4. Изясняване на дипломатическата роля на Арменската страна

За пръв път в българската историография ясно е очертава водещата инициатива на арменската страна в изграждането на дипломатическите отношения с България.

5. Международен контекст на двустранните отношения

Трудът разглежда българо-арменските отношения не само в двустранен план, но и в по-широкия контекст на международната политика след Първата световна война, включително в светлината на Версайската и Севърската система и влиянието на Великите сили върху процеса на международно признаване на Армения.

6. Осветляване на дейността на арменската диаспора в България

Изследването акцентира върху активната роля на арменската общност в България като посредник в дипломатическите отношения между София и Ереван, включително в хуманитарната помощ, репатрицията и консулската дейност.

7. Институционална рамка на двустранните отношения

За първи път е направен подробен анализ на процеса на създаване и функциониране на Генералното консулство на Армения в България, което е представено като уникален дипломатически прецедент за този период.

8. Практическа значимост

Трудът има практическа стойност за историци, дипломати и изследователи, които се интересуват от външната политика на България, историята на Армения и диаспората ѝ, както и от механизмите на малките държави в следвоенния международен ред.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

- 1. Процесът на отчуждаване на старата арменска църква „Света Богородица“ в София и построяването на новия храм*
Сборник доклади от конференция „Арменският духовен живот в България“, София, 2015 г., стр. 121-131
- 2. Познатият и непознат Аветис Ахаронян. Още един щрих към неговото творчество*
Сборник от XIX научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във Факултета по класически и нови филологии
Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 2023, стр. 58-67
- 3. Българо-арменските отношения в началото на XX в. по документи на централния държавен архив*
Сборник от XXI научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във Факултета по класически и нови филологии, 2024 - Служебна бележка
- 4. „ Арменските търговци в Иран през XVII в. дипломатически и културни посредници“*

Сборник с доклади от Международна научна конференция „30 години българска иранистика“ – Служебна бележка

5. *Един непубликуван „Доклад по арменските въпроси“ от 15 септември 1918 г.*
Сборник „България, българите и Европа – мит, история, съвремие“, т.19
Университетско издателство на Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
2024 – Служебна бележка
6. *Под печата на историята: Арменският периодичен печат в България и началото на българо-арменските дипломатически отношения (1918-1925)*
Сборник на ФКНФ, 2025 – в очакване на Служебна бележка
7. *Под печата на историята: Вестник „Хаясдан“ и установяването на българо-арменски дипломатически отношения (1918-1925)*
Сборник от XXII научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във Факултета по класически и нови филологии
Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 2025 – Служебна бележка